

«Υποκριτές και υλιστές στο αρχαίο Ισραήλ»

Δρς Μάνος Δανέζης και Στράτος Θεοδοσίου

Επίκουροι Καθηγητές Αστροφυσικής
Τμήματος Φυσικής Πανεπιστημίου Αθηνών

Την περίοδο της γέννησης του Ιησού Χριστού, τρεις ήταν οι κύριες θρησκευτικές μερίδες στη Ιουδαία, οι *Φαρισαίοι*, οι *Σαδδουκαίοι* και οι *Εσσαίοι* (Ιώσ. Ιουδ. Πόλ. 2, 8, 119 και Ιουδ. Αρχ. 8, V, 9).

Εκτός από τα τρία αυτά βασικά ρεύματα, στην Ιουδαία υπήρχαν και πολυάριθμες άλλες αιρέσεις και ομάδες. Ο ηγέτης των Φαρισαίων ραβίνος Γιοχανάν μπεν Ζακκάι (30-110 μ.Χ.), ο οποίος αμέσως μετά τη συντριβή της εξέγερσης του 66-67, ανασύστησε το συμβούλιο των Νομικών, το Μπεθ Ντιν Χα-Γκαντόλ, γνωστό ως Σανχεντρίν, και ίδρυσε την Ακαδημία στο Γιαμνέχ (Γιαφνέ ή Ιάμνεια), αναφέρει ότι η καταστροφή επήλθε όταν στην Ιουδαία εμφανίστηκαν 24 θρησκευτικές αιρέσεις.

Φαρισαίοι

Οι *Φαρισαίοι* οφείλουν την ονομασία τους στην εβραϊκή λέξη περουσ(χ)είμ ή στην αραμαϊκή περισιγιά ή *περισχαγιά*, που σημαίνει οι *διακεκριμένοι* ή οι *αποχωρισμένοι*. Ήθελαν να ξεχωρίζουν από τους άλλους, τους πολλούς, που τους θεωρούσαν υποδεέστερους και αμαρτωλούς, επειδή αγνοούσαν τον Νόμο. Ουσιαστικά ενδιαφέρονταν για την περιχάραξη, απομόνωση και διατήρηση της εθνικής εβραϊκής ορθοδοξίας μεταξύ των Ιουδαίων. Άλλοι πάλι ερευνητές θεωρούν ότι ονομάστηκαν έτσι επειδή δεν πλησίαζαν τους Εθνικούς και τους ελευθεριάζοντες Ιουδαίους. Εμειναν δηλαδή μακριά από καθετί που δεν ήταν ιουδαϊκό και γι' αυτόν τον λόγο ασεβές και μολυσμένο.

Όσον αφορά την κοινωνική σύνθεση της κάστας των Φαρισαίων, αποτελείτο κυρίως από μικρομεσαίους γαιοκτήμονες, εμπόρους, κατώτερους ιερείς και «διανοούμενους». Αριθμητικά, σύμφωνα με τον Ιώσηπο, τον 1ο μ.Χ. αιώνα ήταν περίπου 6.000 άτομα (Ιουδ. Αρχ. XVII, 2, 4, 42)

Όταν ο *Αντίοχος Δ' ο Επιφανής* (175 π.Χ.) θέλησε να εξελληνίσει τους Ιουδαίους, οι Φαρισαίοι στάθηκαν στο πλευρό των *Μακκαβαίων*, πολέμησαν σκληρά και πολλοί απ' αυτούς έπεσαν ηρωικώς μαχόμενοι. Οι ίδιοι, οι Φαρισαίοι ονόμαζαν τους εαυτούς τους *χαμπερίμ*, που ετυμολογικά σημαίνει οι *συνασπισμένοι*, οι *συνδεδεμένοι*, οι *εταίροι*, οι *σύντροφοι*, αφού πραγματικά αποτελούσαν έναν σύνδεσμο (*χαμπερούθ*), δηλαδή ένα οργανωμένο σώμα χιλιάδων ανθρώπων. Οποιοσ Φαρισαίος δεν είχε αρκετή μόρφωση ονομαζόταν *χεδζότ* (ιδιώτης), αντιθέτως ο μορφωμένος εκαλείτο *χακάμ* (λόγιος), και τελικά έπαιρνε τον τίτλο του *χαμπέρ*, που ήταν ο υψηλότερος βαθμός τους, αυτός της αγνότητας. Οι Φαρισαίοι, προερχόμενοι, όπως είδαμε, από τους Ασιδαίους (Χασιντείμ), αποτελούσαν την ισχυρότερη θεοκρατική μερίδα των Ιουδαίων και αντιπροσώπευαν την εβραϊκή παράδοση. Ήταν πολύ συντηρητικοί, θρήσκοι και φανατικοί τηρητές του Μωσαϊκού Νόμου. Λέγεται ότι ήταν τόσο ισχυρογνώμονες με τις λεπτομέρειες του Μωσαϊκού Νόμου, ώστε η Ιερουσαλήμ έπεσε στα χέρια του Αντίοχου Δ', επειδή οι Φαρισαίοι δεν ήθελαν να την υπερασπίσουν το Σάββατο, ημέρα κατά την οποία απαγορευόταν από τον Νόμο κάθε εργασία. Αργότερα συνέβη πάλι το ίδιο κατά την πολιορκία της πόλης από τον Πομπήιο, που την κατέλαβε, αφού οι Φαρισαίοι δεν έκαναν καμιά προσπάθεια να καταστρέψουν τις προπαρασκευαστικές πολιορκητικές ενέργειες του κατά την ημέρα του Σαββάτου.

Οι Φαρισαίοι πίστευαν στην ανάσταση των νεκρών, στην αθανασία της ψυχής, στην ύπαρξη των αγγελικών δυνάμεων, στη θεία πρόνοια και στην τελική κρίση με την άφιξη ενός Μεσσία,

αναδυόμενου μέσα από τις εσχατολογικές πεποιθήσεις τους. Εδειχναν, όμως, την ευσέβειά τους με επιδεικτικό τρόπο και υποστήριζαν με φανατισμό το τυπικό της μωσαϊκής νομοθεσίας. Οι Φαρισαίοι αρκούσαν στην παθητική αντίσταση εναντίον των Ρωμαίων κατακτητών και ο φαρισαϊσμός επέζησε στις διάφορες ραββινικές σχολές. Από τα Ευαγγέλια, είναι γνωστή η υπεροψία των Φαρισαίων —επειδή γνώριζαν τον Νόμο του Μωσή— ως προς τους αμαρτωλούς και τον απλό λαό. Θεωρείται όμως βέβαιο ότι οι κατηγορίες του Ιησού στρέφονταν στη διαγωγή τους και όχι στη διδασκαλία τους. Οι Φαρισαίοι περιφρονούσαν όλους τους άλλους και θεωρούσαν μόνο τους εαυτούς τους καθαρούς. Γενικά όσους δεν ανήκαν σ' αυτούς, ειδικά οι Φαρισαίοι που κατάγονταν από πλούσιες και αριστοκρατικές οικογένειες, τους ονόμαζαν *αμ χα αρέτς*, που σημαίνει ο λαός της γης, και χρησιμοποιούσαν αυτή την προσφώνηση μάλλον περιφρονητικά.

Για να γίνει φανερή η περιφρόνηση και το ταξικό μίσος τους εναντίον των *αμ χα αρέτς* παρουσιάζουμε τρεις ταλμουδικές περικοπές, όπως αναφέρονται στη βιβλιογραφία.

«Ατομα που ανήκουν στους αμ χα αρέτς να φονεύονται αν η ημέρα της δίκης είναι Σάββατο... Οι αμ χα αρέτς να ξεκοιλιάζονται σαν ψάρια» (Ταλμούδ, Πεσαχείμ, 48b) (Ι. Αμουσίν 1990, σελ. 25).

«... Η έχθρα ενός αμ χα αρέτς είναι ακόμα πιο βαθιά από όσο η έχθρα των ειδωλολατρών απέναντι στους Ισραηλίτες... Εξι πράγματα αληθεύουν για τους αμ χα αρέτς. Δεν πρέπει να βασιζέται κανείς στη μαρτυρία του και δεν πρέπει να δέχεται κανείς τη κατάθεση του, δεν πρέπει να μοιράζεται μυστικά μαζί του, ούτε να γίνεται προστάτης ορφανού, ούτε επίτροπος σε φιλανθρωπικό ίδρυμα, δεν πρέπει να τον πάρει κανείς μαζί του συνοδό σε ταξίδι και δεν πρέπει να τον πληροφορεί αν έχασε κάτι...» (ραββίνος Γιοχάναν, Ταλμούδ, Πεσαχείμ, 48b).

«...Μπορεί κανείς να κομματιάσει έναν αμ χα αρέτς σαν ψάρι... Αυτός που παντρεύει την κόρη του με έναν αμ χα αρέτς, την αλυσοδένει μπροστά σε ένα λιοντάρι, γιατί όπως το λιοντάρι κομματιάζει και καταβροχθίζει το θύμα του, χωρίς ντροπή, το ίδιο κάνει κι ένας αμ χα αρέτς που πλαγιάζει μαζί της κτηνώδικα και ξεδιάντροπα...» (ραββίνος Ελιέξερ, Ταλμούδ, Πεσαχείμ 48b).

Οι Φαρισαίοι ήταν αυστηρά προσκολλημένοι στον γραπτό και στον άγραφο προφορικό Νόμο, τον οποίον τηρούσαν με σχολαστική ακρίβεια. Πράγματι ήταν αυστηροί στην τυπική τήρηση του Νόμου, αντίθετοι όμως στο ουσιαστικό περιεχόμενό του. Θεωρούσαν πως ευσέβεια ήταν οι νηστείες, η επιδεικτική μετάνοια και οι φανταχτερές εξωτερικές εκδηλώσεις. Διέσχιζαν τους δρόμους, κατά τις μεγάλες ιουδαϊκές γιορτές, αναπέμποντας μεγαλόφωνα προσευχές στον Ύψιστο, έδιναν επιδεικτικά ελεημοσύνη στους φτωχούς και πολλές φορές κάλυπταν το πρόσωπό τους με καπνιά ως ένδειξη συντριβής και δήθεν ταπεινοφροσύνης. Για μεγάλο χρονικό διάστημα ασκούσαν ισχυρή επίδραση στον λαό και στην εν γένει ζωή του Ισραήλ. Αν εξαιρέσουμε τους λίγους πλούσιους που υποστήριζαν τους Σαδδουκαίους, η πλειοψηφία του λαού ήταν με τους Φαρισαίους. Γι' αυτόν τον λόγο οι Φαρισαίοι εμφανίζονταν ως οι κυρίως αντιπρόσωποί του. Μολονότι φαίνονταν απόλυτα τυπικοί ως προς την τήρηση και την εφαρμογή του τελετουργικού της λατρείας, δεν ακολουθούσαν με την ίδια θερμότητα και την ουσία της θρησκείας τους. Συνεπώς όλο το ενδιαφέρον τους στρεφόταν προς μία στείρα αρτηριοσκληρωτική τυπολατρεία, για την οποία η ουσία είχε μικρή σημασία.

Ήταν τόσο μεγάλη η υποκρισία των Φαρισαίων ώστε ο λαός τους ονόμαζε «μεταμφιεσμένους» ή «μασκαράδες» (τσεβούιμ).

Παρ' όλα αυτά θεωρούσαν τους εαυτούς τους ηγέτες του έθνους και αγίους, ενώ ουσιαστικά ήταν εν γένει υποκριτές και κάτω από τη φαινομενική ευσέβειά τους έκρυβαν την αλαζονεία και τη φιλοχρηματία τους, αφού επεδίωκαν διακαώς τις ηγετικές υπεύθυνες θέσεις στη νομή της εξουσίας.

Γι' αυτόν τον λόγο μέχρι σήμερα η λέξη Φαρισαίος δηλώνει τον προσηλωμένο στους εξωτερικούς τύπους της λατρείας και τον υποκριτή.

Οι Γραμματείς

Συνεργάτες τους ήταν οι Νομικοί, που εξηγούσαν τον Νόμο σύμφωνα με τα συμφέροντά τους, και οι υπερόπτες Γραμματείς. Αυτοί οι αλαζόνες Γραμματείς, ήταν μια ισχυρή συντεχνία μέσα στους κόλπους των Φαρισαίων, που είχαν ως κύριο έργο τους την αντιγραφή του γραπτού νόμου, τη διδασκαλία του και την προφορική διάδοσή του. Ήταν γεμάτοι έπαρση, επειδή αποτελούσαν τους θεωρητικούς απολογητές του φαρισαϊσμού, και απολάμβαναν αναγνώριση και τιμές λόγω της γνώσης τους, απόδειξη ότι τους καλούσαν να κάνουν αυτοί το κήρυγμα στις συναγωγές.

Η κάστα όμως των Φαρισαίων δεν υπήρξε ενιαία και στους κόλπους της δημιουργήθηκαν κατά περιόδους διάφορα ρεύματα που πολλές φορές βρίσκονταν σε έντονη ρήξη. Ένα από αυτά, που χαρακτηριζόταν από τον φανατισμό τη μισαλλοδοξία και την απέραντη περιφρόνησή του απέναντι στον λαό, αποδίδεται στον νομοδιδάσκαλο *Σεμμάιε* (1ος π.Χ. αιώνας), ο οποίος καταγόταν από αριστοκρατική και πλούσια οικογένεια και ως εκ τούτου υπερασπιζόταν με φανατισμό τα συμφέροντα της πλουτοκρατίας.

Σύμφωνα με την παράδοση, στον Σεμμάιε αποδίδεται η ρήση:

«Αγάπα τη δουλειά, μην επιδιώκεις να γίνεις αφέντης άλλων και μην διατηρείς φιλία με την εξουσία»

Μια άλλη τάση δημιουργήθηκε από τον νομοδιδάσκαλο *Ιλλέλ Α'* (76 π.Χ.-5 μ. Χ. περίπου), μεγάλο αντίπαλο του Σεμμάιε, στον οποίον αποδίδεται η προ Χριστού πατρότητα των αφορισμών: *«Ποτέ μην κάνεις στον συνάνθρωπό σου αυτό που δεν αρέσει σ' εσένα. Σ' αυτό συνίσταται όλος ο Νόμος, όλα τα άλλα δεν είναι παρά ερμηνείες».*

Και ακόμα: *«Αγάπα την ειρήνη και να την υπηρετείς παντού, αγάπα τους ανθρώπους και δίδαξέ τους τον Νόμο του Θεού. και ποτέ μην αποκοπείς από τον κόσμο».*

Σαδδουκαίοι

Οι Σαδδουκαίοι κατά την παράδοση όφειλαν την ονομασία τους στη λέξη «*Σαντικείμ*», που σημαίνει οι δίκαιοι, ή ήλκαν την καταγωγή τους από τον αρχιερέα *Σαδδόκ* ή *Ζαντόκ*. Ο Σαδδόκ, απόγονος του Ααρών από τον οίκο του *Ελεάζαρ*, ήταν σύγχρονος του Δαβίδ (Β' Βασιλ. Η', 17), και έχρισε βασιλιά τον Σολομώντα. Ο ιερατικός οίκος Σαδδόκ και οι απόγονοί του, οι Σαδδουκαίοι, διατήρησαν κληρονομικά το αξίωμα του Αρχιερέα μέχρι την εποχή των Μακκαβαίων. Κατά τον 2ο π.Χ. αιώνα επί Αρχιερέα *Υρκανού Α'* και του υιού του *Αριστόβουλου Α'* απετέλεσαν ομάδα αντίπαλη των Φαρισαίων, αφού εκπροσωπούσαν την ιερατική και αριστοκρατική μερίδα. Οι Σαδδουκαίοι ερμήνευαν τον Νόμο σύμφωνα με τα δικά τους συμφέροντα, απέρριπταν την προφορική παράδοση, παραμελούσαν την προφητική διδασκαλία και δέχονταν μόνο τον γραπτό Νόμο (Τορά). Δεν παραδέχονταν την ανάσταση των νεκρών (Ματθ. ΚΒ', 23), τον απόλυτο προορισμό και την αθανασία της ψυχής, αφού αυτά δεν ήταν σαφώς διατυπωμένα στην Τορά, ούτε πίστευαν στη μέλλουσα ζωή. Σύμφωνα με τις Πράξεις των Αποστόλων (ΚΓ', 8) δεν παραδέχονταν ούτε την ύπαρξη αγγέλων και πνευμάτων, ενώ αντίθετα οι Φαρισαίοι πίστευαν και στα δύο. Οι Σαδδουκαίοι δεν πίστευαν στη θεία Πρόνοια, αλλά στην ελευθερία της βούλησης, θεωρώντας τη θρησκεία ως μέσο και όχι ως αυτοσκοπό. Το ενδιαφέρον τους εστιαζόταν στη διάδοση των αρχών του Ιουδαϊσμού στους Εθνικούς. Περιγελούσαν τους Φαρισαίους για την τυπολατρεία τους και τους λοιδορούσαν για τις δοξασίες τους. Μοναδικό τους μέλημα ήταν η διατήρηση των προνομίων τους, ο εύκολος πλουτισμός, η καλοπέραση και οι διασκεδάσεις, γι' αυτόν τον λόγο κατ' αντιστοιχία θεωρούνται ως οι υλιστές της εποχής τους, επηρεασμένοι από τη φιλοσοφία του *Επίκουρου*. Ως γνώστες της ελληνικής γλώσσας, σπούδαζαν την ελληνική φιλοσοφία και είχαν επηρεαστεί τόσο πολύ από τον τρόπο ζωής των Ελλήνων, ώστε άλλαζαν τα ιουδαϊκά ονόματά τους με αντίστοιχα ελληνικά. Χρησιμοποιούσαν τη «διεθνή» ελληνική γλώσσα για την προπαγάνδα

τους, αφού επιχειρούσαν μια σύζευξη του εβραϊκού μονοθεϊσμού με τις φιλοσοφικές απόψεις ορισμένων Ελλήνων φιλοσόφων, οι οποίοι δίδασκαν ή είχαν επηρεαστεί από μονοθεϊστικά γνωστικιστικά ρεύματα. Διατηρούσαν καλές σχέσεις με τους κατακτητές, πράγμα που τους έκανε μισητούς στον λαό. Αποζητούσαν τον συμβιβασμό και την προσέγγιση με τους Ρωμαίους, εφ' όσον θεωρούσαν τους κατακτητές τους ως αναγκαίο κακό. Ουσιαστικά ήταν οι πλουτοκράτες της εποχής με μεγάλη επιρροή στον Ναό του Σολομώντα, εξάλλου είχαν το προνόμιο να εισπράτουν τις εισφορές των πιστών. Μιλούσαν, ντύνονταν και συμπεριφέρονταν όπως οι Έλληνες, αφού τους ελληνιστικούς χρόνους και κατά τη διάρκεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας έτσι ζούσε η εύπορη τάξη, ενώ η ελληνική παιδεία ήταν τρόπος ζωής. Η αντίθεσή τους με τους Φαρισαίους ήταν μάλλον ταξική και δεν πήγαζε από ουσιαστικές θρησκευτικές διαφορές. Ωστόσο, λίγα χρόνια πριν τη μεγάλη καταστροφή της Ιερουσαλήμ η εξουσία τους περιοριζόταν στον Ναό και στις μεγάλες, αλλά λίγες εύπορες εβραϊκές οικογένειες. Αυτές εξολοθρεύτηκαν σχεδόν ολοκληρωτικά, κατά τη διάρκεια του πολέμου, αφού όλοι οι Σαδδουκαίοι σφαγιάστηκαν από τους Ζηλωτές, ως συνεργάτες των Ρωμαίων και προδότες.

Ο ιουδαϊκός κλήρος καταπιέζει τον λαό

Την περίοδο της γέννησης του Ιησού ο κλήρος κατείχε μια προνομιακή σχέση στην ιουδαϊκή κοινωνία, καταπιέζοντας οικονομικά με αβάσταχτο τρόπο τον λαό, εφ' όσον εκτός του φόρου της δεκάτης τού επέβαλαν μια σειρά επιπλέον εισφορών. Ειδικότερα στους *Αριθμούς* (ΙΗ' 12-13 και 17) αναφέρεται ότι οι πτωχοί Εβραίοι έπρεπε να προσφέρουν:

«Κάθε απαρχή ελαίου, απαρχήν οίνου και σίτου, γενικώς κάθε απαρχή των προϊόντων, που θα προσφέρουν εις τον Κύριο, οι Ισραηλίτες, τα δίδω εγώ εις σε. Όλα τα πρωτογεννήματα των καρπών, όσα παράγονται εις την χώραν σας και τα οποία θα προσφέρουν οι Ισραηλίτες εις τον Κύριο, θα είναι ιδικά σας. Κάθε καθαρός από την οικογένειά σου θα έχει το δικαίωμα να τρώγει από αυτά... Τα πρωτότοκα των προβάτων και των αιγών δεν θα εξαγοράζονται...».

Για το ίδιο θέμα ο *Ιωσήφ Ντ. Αμουσίν* στο βιβλίο του, *«Τα πανάρχαια χειρόγραφα της Νεκρής Θάλασσας»* (1990), αναφέρει σχετικά: *«Επίσης, οι ιερείς έπαιρναν, υποχρεωτικά, δώρα σε προϊόντα ή χρήματα και είχαν επιβάλει μια σειρά πολυδάπανες θρησκευτικές τελετές. Όλοι οι κάτοικοι πλήρωναν ειδικό φόρο υπέρ του Ναού της Ιερουσαλήμ. Τέλος, τα καθιερωμένα και ευκαιριακά τάματα αποτελούσαν μια σημαντική πηγή εσόδων για τον κλήρο. Κατά συνέπεια, από όλους αυτούς τους ποικιλόμορφους φόρους, τις αγγαρείες και τα τάματα υπέρ των ναών και του κλήρου πλούτισαν οι ιερείς και ταυτόχρονα οι ναοί συγκέντρωσαν τεράστιους θησαυρούς(σελ.16).*

Βιβλιογραφία

Στράτος Θεοδοσίου και Μάνος Δανέζης: «Στα Ιχνη του Ι.Χ.Θ.Υ.Σ», Εκδόσεις Δίαυλος, Αθήνα 2000.